

АЗАРБАЙҢАН

Азәрбајҗан Јазычылар Иттифакынын органы

Бу нөмрэдә

Әкбәр Агајев — Ингилаб нәгмәкары	3
Сүлейман Рүстәм — «Мајаковски һаггында хатирәләрдән	19
Әзизә Әһмәдова — Сәрин күләк (повест)	21
Нәби Хәзри — Әфсанәли Јухулар (поема)	49
Бајрам Бајрамов — Фәһлә гардаш (роман—арды)	53
А. Әлисолтан — Достлугдадыр гүдрәтимиз (очерк)	108
Нәсими — Гәзәлләр	116
Ғабил — Нәсими (поема—арды)	124
Әһмәд Мирзачәфәрли—Амбарсум (һекајә)	136
В. Адил — Сонетләр	149
Ғ. Биллурни — Дедни. Мәктуб. Бачы мәһәббәти. Күлләр пијалә сахласын. Јашыл бала-ча шәһәр (ше'рләр)	153
А. Кәмалә — Сүнбүл. Далгалар. Худафәрин корпүсү. Сучу (ше'рләр)	155
Тоғиғ Маһмуд — Тәбиғәт ләвһәләри	157
Муса Әләкбәрөв — Атамын мәктубу. Сәнини козаллијини (ше'рләр)	172
Сабир Рүстәмханлы — Университетим (ше'р)	—
Рәһман Әлијар — Көрпә козалә (ше'р)	—
Фәзаил Чәбрајыл — Әвлад мәһәббәти. Булбүл (ше'рләр)	173
Мәһди Сәјидзаде — Һүсәји Чавид һаггында хатирәләрим	174

Дүнија әдәбијјаты

Әзиз Несини өзү һаггында	178
Әзиз Несини — О!.. О!.. (һекајә)	183

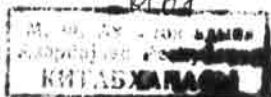
Тонгид вә әдәбијјатшүнаслығ

Асиф Әфәндијев — Елмини һудудлары вә заманын үфүғләри	185
Паша Һачыјев — Реалист сәнәтнин һәнгәһти	189
Әждәр Исмајылов — Чавид Јарадычылығында азад гадын проблемни	193
Күлзар Мәммәдова — Ибраһимбәј Мусабәјовун һекајәләри һаггында	197
Шамил Гурбанов — «Сабир вә мүасирләри»	201
Јумор	206

7

И.Ј.У.Д

1973

Таванын мави көј, дөшөмөн торпаг,
Сада иш отагың чөллөрдир сөңни,
Хижабан гојнуңда ашиглијо бах, —
Амалың севдијин еллөрдир сөңни.

Сулар—мүрөккөбни, бел—гөлөминдир,
О зүмүрд тарлалар вөрөгин сөңни.
Голуна күч верөң өз аламиндир,
На көзөл сөслөңир бу шөргин сөңни.

Бөрөкөт нөфөсли шырым сөтирлөр,
Күлүб эллөриндө ше'рө чевриллр.
Коллар торпаг үстө јашыл чөтирлөр,
Тарла эң мүзөјјөн јера чевриллр.

Чолдө кечирисөң кечэни бө'зөң,
Ај башың үстүндө чылчыраг олур.
Далырсаң суларың аһөңкино сөң,
Јоргуңдуг чисминдөң чох узаг олур.

Зөлмөтин рөңкино бојанаңда сөң,
Өнүр сурөтини сүбһүн һавасы.
Бели дајаг едиб дајанаңда сөң,
Көзир, көзлөриндө өмрүң мө'насы.

Сөң өз сөңөтино елө вургунсаң,
Сулара гөлбиндөң шөфөг элөңир.
Ше'рини торпага, еј Јазан иксаң,
Шырымлар элиңдө гафиләлөңир.

Таванын мави көј, дөшөмөн торпаг,
Сада иш отагың чөллөрдир сөңни,
Хижабан гојнуңда ашиглијо бах, —
Амалың севдијин еллөрдир сөңни.

Тоғиг МАҒМУД

ТӘБИӘТ ЛӨВҲӘЛӘРИ

ДАҒ ВӘ КҮНӘШ

Сөһөр тездөң, һава һәлә ала-тораң вахт јеримдөң галхдым. Өзүмү Нахчываның автобус вағзалына чагдыранда һава тәзәчә шығаллаңарды. Сираб кәндино кедөң автобуса миндим. Машын јола дүшөндө элиңи галдырыб бир гыз архадан өзүнү јетирди. Ичәри кирәң кими сөңинчии кизләтмәди, — һә јахшы чатдым, — дејә јанымдакы јеканә, бош јердә отурду. Сүјүширин, гарабугдајы бир гыз иди. Раһат нөфәс алдыгдан сонра мәнә өтәри нәзәр салыб, јашыл чантасыны дизләри үстүнә гојду.

— Һеч белә кечикмәмишдым, — деди, чохлаң таныш олаң адамлар кими мәнимлә данышмага башлады. — Марағлы бир китаб охујрдум. Кем јатмышам. Сөһөр һеч дура билмврдим, Дуран кими дә гачмышам. Чајым столун үстүндө галды.

— Кәнддә вачиб ишиниз вар?!

— Бәс нечә! Мүәллим һеч дәрә кечикәр?

— Нәлән дәрс дејирсиниз?

— Чоғрафијадан.

— Кәндә кедиб кәлмәк сизи јормур?!

— О гәдәр дә јох... Јаваш-јаваш өјрөңирәм. Бир дә Сираб кәлли узагда дејил ки...

Машын шәбәкәли, ири көрлүдән кечәндөң сонра һава хејли шығаланды. Әзәмәтли һача даға тәрәф бахыр, Бәһруз Кәңкәрлинин етүдләрини јада салырдым. Инди бу дағын архасы јаваш-јаваш гызарыр-

ды. Санки архада толгал галамшыды, онун аловлары кетдикчә үфүг-ләрди бүрүүрдү. Даг өзү көлкәдә галдыгы үчүн гарамтыл рәнкә чалырды.

Бир аз сонра һача даг гарамтыл рәнкини дәјишди. Санки сүр'әтлә гара рәнкин палтары әниндән чыхарыб атды, әвәзиндә бозумтул рәнкин палтар кејди. Нә үчүн белә дәјишдијини мүәјјән етмак чәтин дејилди. Һача дағын башыны думан бүрүмүшдү. Күнәш һәлә көрүмәсә дә, гызартылары кет-кедә күчләнирди. Архадан Һача дагы гызылы телләри илә гумаглајыб бағрына басырды. Елә тәсәввүр јаранырды ки, бу даг инди алов ахыны ичиндә алышыб јаначағдыр.

Бу мәнәзәрәдән көзүмү чәкә билмирдим, гызы унутмушдум. Бирдән онун сәсинә ешитдим:

— Сиз дә кәндә кедирсиниз?

— Јох.

Гызын гарабуғдајы сифәтиндә һејрәт лоғду:

— Бәс... бәс... онда?!

— Һача даға тамаша етмәк истәјирәм.

Һејрәт онун сифәтиндән чәкилмәди:

— Јәгин рәссамсыныз?

— Јох, журналистәм.

— А... — дејә гыз бу дәфә мәнә һөрмәтлә бахды. — Һача дағын әзәмәтиндән јазмаг истәјирсиниз?

— Һәлә һеч нә билмирәм.

— Ора бахын, нә көзәлдир!

Һача дағын сол тәрәфиндән күнәш чыхмаг үзрә иди. Нур ахыны күчләнишди, парлаг зәррәләрин сели машыныи шүшәләриндән кечиб үстүмүзә әләнирди. Һача даг ағымтыл бир рәнк алмышды. Сәбәбини бирдән-бирә баша дүшә билмәдим. Дагы бүрүмүш ишыглар думанын үстүнә дүшүш, ону даһа ајдын, даһа парлаг көстәрирди. Бирдән күнәш бүтүлүклә чыхды. Кур ишыг сели һәр јери бүрүдү. Узагдакы дағларә гәдәр кениш бир саһә-гызыл шәфәгләрә бојанды.

Машынымыз сүр'әтлә кетдикчә күнәш јаваш-јаваш Һача дағын архасына чәкилирди. Бир аздан тамам көрүнмәз олду. Дағын әтрафын вә үстү нурла долду. Даг шәффағ, титрәк, парылтылы ишыглар арасымдан күчлә көрүнүрдү. Бә'зән елә тәссүрат јаранырды ки, дағын өзү күнәшир! Јаныб парлаја-парлаја ишыг сачыр. Һача дағдан көзүңү чәкмәјән гыз:

— Һәр күн бу јолла кедирәм — деди — амма һеч о тәрәфә бахмырдым. Дағын белә көзәл олдуғуну билмирдим.

— Инди һәр күн бахарсыныз.

— Һәкмән.

Бир аз сонра машынымыз истигамәтини дәјишәндә күнәш Һача дағын сағ тәрәфиндән чыхды. Даг онун нур сели алтында галды вә бир мүддәт көрүнмәз олду. Елә бил ки, күнәшлә бирләшди. Ишыглар дағын башына гызылы түл пәрдә чәкди. Машын кәндә јахынлашдығча, күнәш дә Һача дағдан араланыр, бајағкы мәнәзәрәләр јох олурдү.

Гыз мәнимлә худәһафизләшиб машындан дүшдү вә сүр'әтлә узағлазды. Онун архасынча бахыр, адыны сорушмадығым үчүн тәссүфләнирдим. Бирдән о дајанды, мәнә тәрәф бојланыб әлини астаҗа јуха-

ры галдырды. Мән дә әлими галдырыб јелләдим. Үзүңү чевриб сүр'әтлә кетди.

Күнорта чағы Чулфадан чыхыб Әбрәгунис кәндиңә тәрәф келән дә Һача дагы јахындан көрәчәјим үчүн севинирдим. Мәнә гарыба кәдаг биздән бир аз да узағлашырды. Елә бил даһа да бөјүјүрдү. Илк Әбрәгунисә чатдығда дағын һәлә дә узагда олдуғуну күман едирдим. Анчаг инди... кәлдим. Нахчывандан көрүнән бу даг үчүн чох јол кәлмәјимизә бахмајарағ о, јенә биздән гачыб узағлашырды.

Әбрәгунисдән јухарыда Бәнәјар кәнди варды, машынымыз бу кәнди дә архада гојанла Һача даг бүтүн әзәмәти илә тәздән көзүмү-һәнк көрүнүрдү ки, әтрафдакы башга дағлары көлкәдә гојмушду.

Беш ил сонра јенә Нахчывана кәлдим. Хәјалымда Һача даг, күрағ сүбһ тездән вағзалда Сираб кәндиңә келән автобуса миндим. Јанымда јер дә сахладым.

Амма... О кәлиб чыхмады. Әввәл елә билдим ки, јенә кечикиб, Машыи јериндән тәрпәнәндә истәдим сүрүчүјә дејим ки, бир аз ләһлады. Кимсә кәлди, һәммин гарабуғдајы гыз кими кәнч бир гыз! Чох көзәл инди, ағбәниз вә кур сачлы иди.

Јанымда әйләшән кими мәнә фикир вермәдән архаја чеврилиб:

— Чох сағ олуң, — дејә кимсәә мишәтдарлығла бахды.

Машын јола дүшдү. Шәбәкәли көрүдән сонра јенә Һача дағын вә күнәшин јухарыда тәсвир етдијим ејни мәнәзәрәлини көрмәјә башладым. Јанымдакы гызы тамам унутдум. Бу мәнәзәрәләр мәнә инди башга дүјүрлар ојадыр, даһа фүсуңкар көрүнүрдү. Нәдәнсә тез-тез гарабуғдајы гызы хатырлајыр, бу һиссин күчү илә јанымдакы гызә бахырдым. О, башыны ашағы джиб, галын бир дәфтәри вәрәгләјирди. Кәндә машындан дүшән кими, кәнч бир оғлаңла јанашы тәләсәтәсә кетди. Нәдәнсә мәнә елә кәлди ки, о да мүәллимдир, өзү дә чоғрафија мүәллими!

Ахшам Нахчыван Дөвләт Театрында «Тәшвиғат гатары»нын нумә-јәндәләри илә көрүш кечирилмәли иди. Көрүшдән габағ һамы сәһнә архасындакы отаға јығышмышды. Көрүшдә Мухтар республиканын һөкүмәт нумәјәндәләри, габағчыл адамлар, јазычылар, артистләр иштирак едирди. Бирдән гарабуғдајы гызы көрдүм. Дәрһал она тәрәф ирәтиләдим, бу заман бизи бир-биримизә тәгдим етдиләр:

— Нахчыван Виләјәт комсомол комитәсинин әпчиси...

О, чох көзәл кејинсә дә, һеч дәјишилмәминди. Әввәлки кими кәнч инди, гарабуғдајы иди, сүјуширин иди. Мәнә дәрһал танылды:

— Биз ки, танышығ, — деди — Сиздән ичимишәм. Һача дағдан јазмамысыныз. Мәнсә бир дәфтәр долдурмушам. Һәр күн кәндә кәләндә көрдүјүм о дағдан, о күнәшдән јазмышам.

— Лап јахшы. Дәфтәри мәнә көстәрәрсиниз?!

— Көстәрәрәм.

— Бу күн јенә о кәндә кетмишдим. Автобусда сиз чох көзләдим.

Гарабуғдајы гыз һејрәтләнди:

— Ахы, мән даһа мүәллим дејиләм...

— Сизин јерянизә тә'јин едилән мүәллими көрдүм.

— О, ағбәниз, гәшәк гызы, еләми?!

- Еладир ки, вар.
- Оунула таныш олдунуз?!
— Јох! Бир аз өзүнү чакирди.

Гарабугдајы гыз гөргөһө илэ күлдү.
— Өзүнү чөкмөжинэ бахмајын, јахшы гыздыр. Колхоз комсомола тәшкилатынын катибидир...

- Нэ һача дагы көрүрдү, нэ дэ күнәши...
- Мәним кими... Ејби јохдур, өјрәшәр. Она дејәрәм.

Оуну һәм көрүшдә, һәм дэ зијәфәтдә һамынын хошуна кәлән сәләт дәрәчә парлаг вә тәбини нитигини динләдикчә белә габилијәтли олдугуна кәрә севинир, истәр-истәмәз һача дагы вә күнәши хатырлајырдым. Көзләримини өнүндә каһ күнәшдә итән дағ, каһ да күнәшини өзү чаңландырды. Сираб кондинә икинчи дәфә кедәркән јанымда әйләшән о көзәл гыз да јадымдан чыхмырды.

САҢИЛДӘ БИР ГАЈА ВАР...

Хәзәрдә, ләпәләрин гумлу саһилә чырпылдығы јердә, ганадларыны ачмыш, бојуну ирәли узатмыш вә даша дөңмүш гартал кими чох ирч бир гаја вардыр. Ләпәләр һәмишә гума сәрилик, јуха кими јајылыб гајаја гәрәф ахыр, сонра да керижә чәкирилди. Гајанын дәннизә доғру узанан һиссәси көрүјә бәнзәјирди.

Намиг атасынын әлиндән тутуб дәнниз саһили илэ кәзирди. Гајаја тәрәф кәләндә, әлини уздыб сорушду:

— Орда дајанан кимдир?!

Атасы гајанын башында дајанан гоча адама бахды. Әввәл таныја билмәди, ирәлијә кәләндә атасы олдугуну көрүб оғлуна деди:

— Сәнин бабандыр.

— Бәс нијә орда дајаныб?!

Атасы бир вахт оғлу кими балача оlanda, инди гаја башында дајанан киши илэ, јә'ни атасы илэ дәнниз саһилинә тез-тез кәлдијини хәтәрләди. Энда да һәмни гајанын башында дајаныб, узағлара, дәннизә бахан гоча бабасыны көрмүшдү, атасындан сорушмушду ки, нә үчүн бабасы орда дајанмышдыр?! Атасынын нә чаваб вердији инди онун јәдәндә дејилдир. Јадына дүшсәјди, ејни илэ оғлу Намигә дејәрди. Намиг онун сусдугуну көрүб тәкрар сорушду:

— Бабам орда нијә дајаныб?

— Чүнки ораны чох севир. һәмишә кәлиб, инди дә кәлир. Сәнин јашындан. Бураларда бөјүјүб, дәннизә өјрәшиб. Дәннизи севир. Онсуз дарыхыр... О гајанын үстүндә ушаг вахты чох ојнајыб...

Ушаг дејсән атасынын бүтүн бу изаһларыны эмәлли-башлы баша дүшә билмәди. Елэ һеј гајаја, онун үзәриндә дајанмыш бабасына бахды.

Илләр кечди. Намиг бөјүдү, ата олду, инди о, өз балача оғлу илэ һәмни саһилә кәлмишдир. Бирдән оғлу сорушду:

— Ата, ора бах... Гајаја... Орада дајанан кимдир?!

— Мәним атам, сәнин бабан!

— Бабам?!

— һә, һә, бабандыр.

— Нә үчүн орда дајаныб?!

Намиг оғлуна узун-узуды изаһат верди, ушаг һеј күлдү, гајаја, бабасына марагла, һејрәтлә бахды.

Јенә илләр кечди.

Бир гоча јаваш-јаваш һәмни гајанын үстүндә галхырды. Јухары ча-кечмишләри хатырлады. О, ушагкән бу гајанын башындан дәннизә чох атыламышды. Јүјүрә-јүјүрә кәләр, голларыны гуш ганады кими ачар, сәнәси кенишләнди, тәмиз һаваны чијәрләринә чәкликчә јүңкүлләшди, раһатланды.

Дәнниз шәфәгләрини парылтысында нәһәк, мави өрпәк кими аста аста далғаланырды. Санки бу өрпәжин алтында мави бир бошлуг варды. Гочанын көзләринә ишык кәлди. Бир вахт гајанын үстүндә кеңирдији күнләри, ајлары, илләри хатырлады. Нәләр јада дүшмәди!

Бир дәфә хәзри галхмыш, далғалар чох күчләнишди. Елэ һүндүрү галхыр, гајаја елэ күчлү чырпылырды ки, ваһимәли сәләт кур-кур курулдајырды. Инди гајанын конарына кәлмәк горхулу иди. Далғалар фәвварә кими һаваја галхыр вә әтрафа сычрајырды. һәр далға гајаја дүңкәчә оркестрдәки гоша синчин сәсләринә бәнзәјән бир сәс чыха-кылиб гүввә топлајыр, јендән һәмни ләһәни тәкрар едирди. Күмүш дамчыларыны рәси һәм горхулу, һәм әзәмәтли иди! Гаја далғаларын зәрбәсини динмәзчә дәф едир, миң-миң дамчы мирвари кими сәпәлә-нирди.

Бу гоча Намиг иди. Бирдән узағда оғлуну вә нәвәсини көрдү. Балача ушаг атасындан нә исә сорушурду. Ордан сәс кәлә билмәзди. Анчаг гочаја елэ кәлди ки, ушағын суалыны, вахтилә өзүнүн атасына вердији суалы ешитди. Санки бу суалы көзәкөрүмәјән бир күдәк ај-ларын, илләрин архасындан кәтириб она чатадырды:

— Ата, бабам орда нијә дајаныб?!

КӨРФӘЗ

Ләнкәрәндан 20—30 километр узағда, Бала Көрфәз дејилән бир јердә ајағына узун резин чәкмәләр кејмиш, үзү күнәшдән јанмыш, кырда, көј көзлү Мухтар адлы бир кәнч мәнә бәләдчилик едирди. Гајыг јаваш-јаваш саһилдән араланды. Сулар көмкөј иди, сәкиг иди. Габағда адалар кими гамышлығлар гаралырды. Бә'зән сулардан чә-мән кими сых битмиш отлар галхырды. Гајыг бу отларын арасындан кечиб кәлдири.

Гушларла марагланырдым. Билдирим ки, көрфәздә гушлар чох-дур. Анчаг инди онларын һеч бири көзүмә дәјмирди. Бунун сәбәбини Мухтардан сорушдум. О күлүб деди:

— Гамышлығларын арасында кизләнибләр. Бир дә дәриликдә үзә чыхацағлар. О тәрәфдә...

Гајыг сүр'әтли кечир, саһилдән тамам узағлашыр, гамышлығларын јанындан кечир, бизи даһа узағлара апарырды. Бирдән гамышлар итиди, сулар кенишләнди. Архаја бахдым. Адам боју гәдәр галхмыш гамышлар јерә басдырылмыш низәләрә бәнзәјирди. Башымыз үстүндән гагајылар учуб кетдиләр. Јенә гамышлығ, чајырлығ башланды. Гајыг бирдән һәр ики тәрәфи гамышлығ олан хијабана дахил олду. Кечдијимиз су хијабаны лап чаја бәнзәјирди. Демә, бу јери һәңгәтән чај адландырырлар. Бу чаја о гәдәр јарпаг төкүлмүшдү ки, һәр јер

намыш-намыш көрүүндү. Жарпаглар мухталиф ронкө чалырды: жашыл чөйрөйү, гүнд чөйрөйү, гара... Бирден гамышлыг арасындан бир дөстө гүш баваја галхды. Мухтар деди:

— Ора бах, солтантојугу... Чох гөрибө гушдур.

Сых гамышлыгын жахылыгында димдији гыпгырмызы бир гуш дајанымышды. Оуну бөдөнн, ганадлары көмкөј иди, көјлүүү чох түнд олдугундан бөзөн гараја чалырды. Мухтар марагландыгымы көрүб гајыгы гуна тәрәф дөндөрдү. Гуш јериндөн тәрәнмөди. Гајыгымыз жахылашагда гуш биздөн азча узаглашды, сонра дајанды. Архаја чөпүб ири, гара көзлери илө бизэ тәрәф бахды. Оуну бахышларында нөсө гөрибө бир ифадө варды. Мөни һөјрөт бүрүдү. Биз жахылашдыгча, гуш ирәли сөкпјир вө һөј архаја дөпүб бахырды. О бизн һараса чаггырылды. Бөлөдчим башыны булајыб деди:

— Өзүнү нө гөрибө апарыр. Ахы, бу гуш адама јовушан дејил. Инди бизи јахынн бурахыр, сонра да ирәли гачыр.

Гајыг гушун јанында дуранда солтантојугу јенө ирәлијө кетди. Мухтар ону тутмаг истөјирди, анчаг бачармырды. Она көрө элини јеләјиб, — еһ — дејө килејлөнди. — Ону тутмаг олар?

Гајыгы эке истигамәтө сурмәјө башладыг. Сујун үстү илө бир нечө гаишгаглар учурду. Ошларын учушлары төјјарө учушларына бөзөјирди. Әввэл сујун үстү илө јүјүрүр, сонра күч-гүввө топлајыб баваја галхырдылар.

Бир дө көрдүм ки, Мухтар гајыгы керијө дөндөрдү.

— На олуб?!

— Солтантојугуна тәрәф кетмөк истөјирәм.

— Нијә?!

— Көрмүрсән, нө ојун чыхарыр?! Дајаныб јенө бизэ бахыр.

Мухтар гајыгы солтантојугуну јанында сахлады. Гуш јериндөн тәрәнмөди. Арамиз алты-једди алдым анчаг оларды. Гајыг она тәрәф үзөндө гуш јенө ирәлијө тәрәф кетди. Мухтар һиреләниб өзүндөн чыхды — Тајан, оуну башына бир ојун ачым ки!. Бу дөгитә тутачагам. — Гајыгы бөрк-бөрк она тәрәф сүрдү. Төһлүкәни баша дүшөн солтантојугу бир аз да сүрәтинн артырды. Мөни мараг көтүрдү. Бу заман Мухтар солтантојугуну тутмага һазырлашырды. Анчаг гуш гамышлыгын арасына кирди. Бу елө көзлөнилмөз олду ки, бөлөдчим чаң-баши галды вө өзүндөн чыхды. О, гајыгы һирелә сүрүб кетмөк истөјирди ки, көзүм сујун үстүндө ири папаг кими дүшүмүш бир шејө саташды.

— О нөдир?

Бөлөдчим әввэл суалыма е’тинасызлыг көстөрдисө дө, сонра марагланыб эјилди вө судан нөсө галдырды. Јува иди. Солтантојугу гамышлыгын ичиндөн чыхыб бизэ бахырды. Мухтар јуванын јеринн тапды, сых гамышлыгын арасына гојду. Көрүпүр, күлөк әсмиш, јуваны суја салмышды. Јуваны јеринө гојдугдан сонра гајыг керн чөкилөн кими гамышлыгда кизлөнөн гуш дәрһал үзө чыхды, јуваја жахылашды. Галхыб онун үстүндө дајанды вө бизэ бахмага башлады.

— Гушун дөрдн вармыш ки!.. — дејө бөлөдчим сакит олду. — Көр солтантојугу нечө раһатланды.

Сујун үстүндө көмкөј көјөрән отлары јара-јара ирәлилөјөн гајыгымыз сых гамышлыгдан узаглашырды. Мөн о тәрәфө нөзөр салдым. Солтантојугу һалө дө дајаныб гајыга бахыр, саики бизэ төшаккүр едирди.

НӨҺӘНК ГАЈА

Машын дағларын арасы илө Қөлбөчәрө кедирди. һәр јери јахынн көрмөк үчүн машынын јухарысында, ајаг үстө дајанмышдым. Бир-бирларын арасы даралыр, уча зирвөлөр көрүмөз олурду. Башымы нө гөмирдим. Бөзөн бу көјүн бир парча көјдөн башга һеч нө көрө билтаван кими ирәлијө чыхмыш гол-ганадлары башымызын үстүндө ачыашагы әјилмөк мөчбуријәтиндө галырдым.

Бу јарым тунелдөн сонра кенишлик ачылыр, елө бил дағлар кәнара чөкилр, мешәдәки талалара бөзөјөн саһә јараныр, ирәлидө нөсө риндө бөјүк бир гаја диггәтинн чөлб етди. Бу гаја һамысындан фәрғәси, һәр тәрәфдөн көрүмәси, һәтта јоллар дараланда белә итмәмәси јамјашыл отлугдан ибарәт иди. Күл-ничөклә бөзөнмиш отлуг гајанын белинә доланырды. Буна көрө дө гајанын өзү сәмадан асылмыш бөјүк халчаја бөзөјирди.

Машынымыз бөјүк бир дағын алтында тикилән балача бир јемәкхананын табагында дајанды. Бурда бизэ кабаб вердиләр. Гајаја тәрәф бахдыгымы көрөн хидмәтчи оғлан деди:

— О гајаја биздө Лачын гајасы дејирләр.

— Ора чыхмаг олар?

— Нијә олмур? Бајаг онун башында адам кәзирди.

— Адам?!

Һөјрәтми көрөн оғлан күлдү:

— Бәли, бәли. Онуң башы дүзәнкаһдыр, орада бизнө нар, сүрүләр нар, чобанлар јашајыр.

Гајаја тәрәф бојлананда чөп кими гара бир көлкө көрдүм. Көлкә һәрәкәт едирди.

— Елө инди дө орда адам көрүнүр.

— Чобан һәсәндир.

— Нәдән билдиниз?

— Оуну адәтидир, ордан дуруб тамаша еләмәји чох севир.

Бүтүн әзәмәти вө бөјүклүү илө көзүмүн өнүндө чаңланан бу гајаја диггәтлө баханда, онун чох һүндүрдө, дағларын лан башында олдуғуну көрдүм. Аглыма гөрибө бир фикир кәлди. Әкәр бу гајанын дшаар кими сәтһи башдан-баша күзкү олсајды, өкран кими бүтүн дағлары өзүндө көстөрәрди. Бир аныг ону күзкүлү тәсәвиүр етдим вө өзүмү машыла бөрабөр бу гајада көрдүм.

Хидмәтчи оғлан чај кәтирәндө ондан сорушдум:

— Ора нечө чыхмаг олар?!

— Арха тәрәфдөн.

Бир күн сонра о гајанын башында идим. Чобан һәсәни көрмөк истөјирдим. Јамјашыл чөмәнликдән кечиб, јасты гајанын јанында гадди-гамәтли, һүндүрбојлу бир киши илө гаршылашдым. О, мәнә диггәтлө бахырды.

— Салам, чобан гардаш, — дедим. — Јәгни һәсәнсән?!

- Өзүдүр ки, вар, мөнөм. Бэс мөни хардан танийрсаи?
- Сани һамы таныыр.

Чобан һэсэн јашлы бир киши олса да, гырмызы јанаглары, од сачан көзлөри, чөлд, гывраг һәрәкәтләри илә лап чаван көрүнүрдү. Ону нечә көрдүјүмү, бура һансы мәгсәдлә кәлдијими сөйләјиндә күлә-күлә деди:

— Өмрүм бу јерләрдә кечиб. Ушагылыгдан. Атам да, бабам да сардырлар. Марагламаг истәсәи, кәндимизә кәлин, онларла сизи таныш едәрәм. Бурда һава чох тәмиздир. Кәлдијин јерә гајадан бахмаг истәјәрсәнса, кедәк көстәрим. Соңра мөним гонағым оларсан. Габагчадан дејирәм, с'тираз етмә. Мөи гонағы чох севирәм.

Булулар елә јахын иди ки, башымыз үстүндә чәтир кими ағарырды. Булуларын арасындан ачылан мавилијә бахдыгча көзләрим ахыр, башым кичәлләнирди. Чобан һэсэн горху-һүркү билмәдән гајанын лап кыарына јахынлашды. Мөним тәрәддүд етдијими көрүб сәсләнди:

— Горхма, кәл! — элини узадыб, ашағылары көстәрди: — Вах-сана!

Онула јағашы дајананда елә бир кеңшилик ачылды ки, һейрәтими кизләдә билмәдим. Кечиб кәлдијим јолу бирдән-бирә тапмадым. Ора елә дәршиликдә иди ки, сөзүи дүзү, ашағыја бахмаг тәјјирәдән бахмаг кими горхулу көрүндү. Јемәкхананын бинасыны ахтармаға башладым. Дағларын арасы илә кечиб кедән јолу күчлә таныдым. Бина исә кибрит гутусу бојда иди вә көбәләк кими ағарырды.

Ики һәфтәдән соңра Бақыја кедәркән, һәмни ағ бинанын јанында машындан дүшсән кими, о нәһәнк гајаја тәрәф бахдым. Онуи уча јериндә бир гаралты көрдүм. Неч шүбһәсиз, чобан һэсэн иди! Көрмәјәчәјини билсәм дә, гејри-ихтијари элини галдырыб ону саламладым. Елә билдим ки, о да мөни көрдү. Ахы, чобан һэсәнин көзләри чох ити иди! Машына көнүлсүз әјләшдим, нәдәнсә бу јердән кетмәк истәмәирдим. Көзүм о нәһәнк гајада галмышды. Машын һәрәкәтә кәлди. Узаглашдыгча мөи јенә пәнчәрәдән о гајаја вә уча зирвәсиндә дајанан чобан һэсәнә бахырдым.

ШАБАЛЫД МЕШӘСИ

Баш мөшәчи Мәммәд арыг, фәгәт чох зирәк адам иди. Чајлагдан мөшәјә кедән дик јолу елә чәлдликлә галхырды ки, она чата билмәрдим. Бу дашы, гајалы јолдан соңра мөшә башланды. Торпаг јол узыыр, дәршиликдә итирди. Мәммәд габагда сүр'әтлә аддымлајырды.

— Бәлкә бир аз јаваш кедәк? — дедим.

— Јаваш кетмәк олмаз. Јохса кечәни бурда галарыг.

Зағаталанын Чар кәндиндән јухарыда јерләшән бу мөшә һәгигәтән бөјүк вә көзәл иди. Јолумзуи башлангычында ири бир будаг дәјирми шәкилдә башымызын үстүндә о бири тәрәфә узанмышды. Гәднә галанын эчыг дарвазасыны хатырладан бу јердән кечиб, јашылыг гәсринә дахил олдум.

Көзәллик, сакитлик, буз кими сәринлик! Дарвазанын јанында кешикчи кими дуран эки чаван ағачын димдик галхан шив будағлары иизә кими көрүнүрдү. Бәлкә бу чаван ағачлар һәгигәтән кешикчи иди-ләр вә һәр адамы бу көзәл гәсрин ичинә бурахмырдылар?! Белә фикирләшәдә мөшә мәнә даһа сәһрли көрүндү.

Мәммәд узагда дајаныб сәбирсизликлә мөни көзләјирди. Она јахынлашанда дөзмәјиб килејләнди:

— Бура сәрки дејил ки, бир саат дајаныб һәр ағача бахасан. Кө-рүрсән, нечә бөјүкдүр?!

— Нирсләнмә, Мәммәд. Бура мәнә сәрки кимидир.

Елә бөјүк шабалыд ағачы көрдүм ки, онун гаршысында дајанмаја билмәдим. О гәдәр дә һүндүр дејилди, анчаг әзәмәтли көркөми варды. Көвдәси чох нәһәнк олдугундан азачыг јухарыда, сар вә сол тәрәфә узанан будағларын һәрәси бир ағач көвдәси кими јоғун вә галын иди. Бир аз үстдәки будағлар да онлардан кери галмырды. Бу будағларын һамысы шахәләнир вә торпаға әјилди. Ганадларыны ачыб дајанмыш бир гартала бәнзәјән бу ағачын үстү јашыл, тиканлы гөзәлрәк әһәнки иди. Јарпағлар арасындәк санки балача, јашыл кирти-ләр бојланыб кизли-кизлин бахырды. Мәммәдин сәбири чох даралды, элини јелләјиб нирслә мәнә бахды вә деди:

— Чаным, бу гәдәр бахмаг олар?! Ахы, мөшәнин пә учу вар, вә бучағы... Бир аз тәләсмәк лазымдыр.

— Тәләсмә, Мәммәд, тәләсмә.

Елә әзәмәтли, елә бөјүк шабалыд ағачлары варды ки, онлары бир-бир сејр етмәкдән дојмурдум. һамысы бирликдә мөйтәшәм бир ансамбл тәсирини бурахырды. Јолдан чыхыб бу ағачларын арасы илә көзмәјә башладым. Мәммәд дајаныб јолда көзләјирди.

Бир шабалыд ағачынын көвдәси манли иди. О, беләми битмишди?! Бүтүн будағлары да көвдәнин истигамәти бојунча узанмышды. Кү-ләкми јыкмышы, илдирымы вурмушду?! Буну билмәк чәтин иди. Фәгәт о, јашајырды, дизи үстә чөксә дә, әјилмәјән гәһрәман кими мәг-рур дајаныб бол кәтирдји барыны һамыја көстәрирди.

Дүпәң Мәммәдлә ашағы мөшәләрдә олмушдум. Орада бөјүк бир сәһдә шабалыд вә гоз ағачлары әкилмишди. Онларын әкәсәјјәти чаван иди, јан-јанашы әкилдијиндән гол-будаг ата билмәмишди. Бү-түн күчүнү бојуна вермишди. Узун-узун шабалыд ағачлары иди бу мөшәдә көрдүјүм ағачлара һеч бәнзәмирди.

Мәммәд мөни сәсләди. Јашына кетдим. Гочаман бир шабалыд ағачыны көстәрди. Бу ағач да әзәмәтлә учалмышды. Елә бил бу мөшәнин пәдшаһы иди. Фикрими Мәммәд дә тәсдикләди. Бөјүк, кенин бир сәһәни тутурду. Дәрһал башгаларындан сенилирди. Сәләт әсәринә бәл-дығыш кими она бахырдым. Көвдәси јаныг-јаныг, гаралмыш вә мамыр басмыш, үстү голлу-будағлы, јамјашыл, тәзә-тәр... Бундан бөјүк, бундан әзәмәтли ағач јох иди. һамысындан сенилдији үчүн белә гејри-ади, белә мөйтәшәм көрүнүрдү.

Бирдән Мәммәд ајаг сахлады, дигтәтлә гулаг әсди, әтрафа бојла-ныб астандан деди:

— Харданса сәс кәлир.

— Сәс? Нә сәс? — сорушуб мән дә онун кими әтрафа бахмаға башладым. Амма һеч бир шәј көрә билмәдим.

— Бурда кимсә вар.

— Бәлкә ајыдыр?

— Ајы? Јох, бурда ајы олмаз.

Бу заман колдугларын арасында чаван, јарашылы шабалыд ағачынын бөјүндә бир гыз көрүндү.

— Бизим гызлара охшамыр, дејесэн шәһәрлидир, — дејә Мәммәд марагла она бахды — Көрәсәни, бурда тәк-тәһһа нә кәзир?!
Мәни дә мараг бүрүдү. Галын, сых мешәдә тәк-тәһһа бир гыз! Ирәлијә кедәндә о да бизи көрдү, башыны галдырыб бахды. Гыз тәк дејилди. Чаван шабалыдын архасында, әлиндә фото-апарат тутмуш башга бир гыз киминләсә сөһбәт едирди. Мәммәд онлара јахынлашыб саламлашды. Гатлама студда әјләшмиш, сулу боја илә шәкил чәкән бир кәнч дәрһал ајага галхды.

— Бурда нә едирсиниз?! — Мәммәд сәдәләвһлүклә вә марагла сорушду.
Кәнч күлә-күлә:
— Шәкил чәкирик, дајы, — гызлара тәрәф дөндү. — Јахшы, колоритли, јадда галан үзү вар.

Әлиндә фото-апарат тутмуш гыз дәрһал дилләнди:
— Дүздүр. Дајы, бир дәгигә мәнә бах!

Мәммәд она тәрәф чевриләндә, гыз фото-апараты чыгылдатды. Мешәчи буну көзләмадији үчүн гәрибә тәрздә диксинди. Намы гәһгәһә илә күлдү. Кәнч, Мәммәдә баха-баха гараламалар етмәјә башлады. О бири гыз јахынлашыб, ири блокнотуну ачды вә мешәчинин өнүдә дајанды. Мәммәд бу тәнтәни кәрүб һеч нә баша дүшмәдән һейрәтлә чаванлара бахырды. Әлиндә фото-апарат тутмуш гыз биздән һейли узаглашды, ордан диггәтлә бахыб үмүми мәнзәрәни чәкди.

— Јахшы хатирә олачаг, Рә'на! — дејә сөвинч ичиндә о бири гыза јахынлашды, әјлиб гараламасына бахды. — Әһтигә портрет чыхыр. Профилдән дә чәкмәји мәсләһәт көрүрәм.

Мәммәдин сәбри түкәнди. Гызлар јалвар-јахар ону сахладылар. О, иһди өзүнү бир аз чәкмәјә башлады. Башыны галдырыб чидди бир вәзијәтдә дајанды. Бу, кәнч рәссамларын нәзәриндән јајырмады. Гызлар өзләрини сахлаја билмәдиләр. Елә күлдүләр ки, Мәммәд әввәлки сәдә вәзијәтинә гајытды, тәәччүблә онлара бахыб: — Нә олуб? — дејә күлүмсүдү. Рәссамлар һәвәслә бизә гошулдулар.

Һейли кетдикдән сонра шабалыд мешәси сыхлашмаға вә галынлашмаға башлады. Һара бахырсанса бах, һәр јери шабалыд ағачлары вә онларын гол-будаглары тутмушду. Һәр ағач бөјүк бир ев, будаглары илә отаг кими иди. Иһди Мәммәд нә мәнә, нә дә кәнчә әһәмијјәт верәрди. Гызлар сөһбәт едә-едә габагда кедирди. О, шабалыд ағачларынын әһәмијјәтиндән, онларын бечәрилмәсинә аз фикир верилдијиндә һәвәслә данышырды. Әлиндә фото-апарат тутмуш гыз вәчдлә деди:

— Бу мешәдә чадыр гуруб он күн јашајардым. Сән нечә, Рә'на?! Рә'на ани сүкутдан сонра Мәммәдә баха-баха деди:

— Бура елә вурудмушам ки, өмүрлүк бурда јашамаг истәрдим. Һәр күн јени-јени таблолар јарадардым.

Шабалыд мешәсини бир күнә башдан-баша кәзмәк мүмкүн дејил. Елә јерләр вар ки, сыхдыр, чәнкәллик јаранмышдыр, онларын арасында да кечмәк олмас. Рә'на белә чәнкәлликдән кечмәк истәди, бачара билмәјиб башыны тәсәсуфлә јыргалаја-јыргалаја кери гајытды. Јолдан, чыгырдан кәнара чыханда азмаг, һәтта итмәк горхусу да баш галды-

166

рыр. Рә'на күлә-күлә: — Бирдән итәрик һа! — деди. Мәммәд она күлдү:

— Горхмајын, мәнә архајын ола биләрсиниз.

Мәммәд һәгигәтән һәр јери көзәл таныјырды. Одур ки, мешәнин даһа дәрһитикләринә кетмәкдән чәкинмәдик. Јухарыја — дағын јүк-сәк јерләринә чыхдыгча шабалыдлар азалырды. Онлары башга ағачлар: чөкә, вәләс, фысдыг әвәз едирди. Лап јухарыларда даһа шабалыд ағачына раст кәлмәдик.

Кәнч рәссамлар шәкилләр, етүдләр чәкирдиляр. Мәммәд гызлары көмәк едир, јахшы мәнзәрәләр сечмәкдә онлара мәсләһәтләр верирди. Керијә гајытмаға һеч кәс тәләсмирди. Мән һүндүр бир јерә чыхдым. Ордан шабалыд мешәси торпага еһмиш јамјәшил булуллар кими көрүндү.

Керијә дөнәндә јенә шабалыд мешәсини ичиндән кечиб келирдик. О уча, һәһһһ, әзәмәтли ағачлара дөнә-дөнә бахыр, онлары көзүмүзә, үрәјимизә әбәди көчүрмәк истәјирдик.

Бир дәфә Бақыда кәнч рәссамларын сәркиси ачылмышды, Сәркијә һәвәс вә марагла бахырдым. Графика шәбәсиндә бир офорт нәзәрими чәлб етди. Алтында јазылмышды: «Шабалыд мешәси». Мүәллифи Рә'на. Бир аз о јанда сулу боја илә ишләмиш ики мәнзәрә да варды. Сәркидә күчлү ишләр чох олса да, бу офорт вә о ики сулу боја илә ишләмиш мәнзәрә мәнә һәддиндән артыг хош кәлди. Чүнки көзәл шабалыд мешәсини икинчи дәфә көрүрдүм.

ЧАВАНШИР ГАЛАСЫНА ЈОЛ

Чаваншир галасына кетмәк үчүн Исмајыллы рајонунун Талистан кәдиндән бир мүәллим мәнә бәләдчилик етмәји өһдәсинә кәтүрдү. Әввәлчә мәни евләринә апарды. Тикашы чәпәрин архасындан он ики јашлы бир оғлан ушағы башыны галдырыб күлдү.

— Кәл, гапыны ач, Мүрсәл! — дејә мүәллим чәпәрин ахырында, ири дәмир гапыја ишарә етди. Оғлан чәпәрин архасындан чәкилдә вә бир ан ичиндә гапыны ачды. Һәјәт көзәл иди. Ичәри кирән кими алма, армуд ағачларынын чәркә-чәркә дүзүлдүјүнү көрдүм. Мүрсәл бағын ичиндә гејб олду. Ејвана чыханда гарышмада ачылан мәнзәрәдән һейрәт кәлмишдим. Алма ағачынын бир нечә будагы ејвана сары узанмышды. Столун үстүндән әлини узат, алмалары дәр, је! Гијамәтдир! Бир аз о тәрәфдә, әјилсән, әли армуд ағачынын будагларына чатар. будагдан тут, чәк, һеч олмаса бир-иһи армуд дәрә биләрсән. Мүәллим јүкшүвари јемәк тәдәрүкү көрдү:

— О галаја келән јолу мән дә әмәлли-башлы танымырам.

— Мән јахшы таныјырам! — Бу, ушағын сәси иди. Бәс өзү һарада кизләчмишди?! Ора-бура бахдым. Көрә билмәдим. Мүәллимин һирәли бахышлары гарышмыздакы ағача дүкилдди. Мән дә о сәмтә баханда көзләримә инаизмаг истәмәдим. Мүрсәл ағачын ән уча будағында отурмушду. Ложада олдуғу кими биздән азачыг јухарыда иди. Мүәллим башыны јелләди:

— Ај дэчэл оглан, сәна демәмишәм ора чыхма?! Сәнсиз дә о гала-ја кедәрэк. Сән кет дәрсләрини өҗрәи!

— Өҗрәнмишәм! Истәҗирсән, кәлиб данышым.

— Бәсдир, бәсдир, дүш ашағы.

Бир дә көрдүм ки, Мүрсәл өзүнү җерә атды. Горхуб ғышгырмаг истәдим. Чаһаг җерә! Сән демә, оглан өзүнү җерә јох, дама атды. Ордаг да асанлыгга, пилләләрлә җерә дүшдү. Јемәкдән сонра јола чыханда, Мүрсәл бизә јахынлашды:

— Мәни дә апар.

— Гајат дала, Мүрсәл, бизә мане олма.

Мүрсәл хејли ардымызча кәлди, јалварды, хаһиш етди, амма гардашы һеч чүрә ипә-сапа јатмады. Талыстан кәнди архада галды. Инди јол ағачларын арасы илә, этәкләри јамјашыл олан уча дағлара доғру узанырды. Арабир керијә бахырдым: кәнд тәпәчикләрин дашында көрүмәз олмушду.

Мүәллим гардашы Мүрсәлдән килејләнир, јахшы охудугуну, фәғәт һәддиндән артыг дэчәл олдугуну сөјләјирди:

— Инди һарданса гаршымыза чыхачаг.

— Зијансыз дэчәликдән горхмаг лазым дејил.

Бирдән тәшәнк фысдыг ағачлары көрүндү. Устү мејвә илә долу иди Мәнзәрәләр тез-тез дәјиширди: кет-кедә ағачлар сыхлашыр, каһ сых пөһрәлик, каһ дағ этәјиндә коллуг, каһ јашыл тала, каһ ағачларын чәркәсиндә тәһһа бир бина, каһ ума, тозлу дикдир вә ашағыда чај...

Чај бөјүк дејилди. Ағаһпаг ағарырды. Дашлары да ағ иди вә апајдын көрүнүрдү. Чајдан сонра этрафы отлу, кәндашлы, ағачлы, кол-көслү бир кенишликдән кечиб, үстү чүрүмүш хәзәллә өртүлү дикдир галханда өнүмүздә дар бир дәрә — чајлаг ачылды. Ири-ири дашларын арасы илә чај ахырды. Бу чајлаг дәрә гаршыдакы мешәли дағын этәји илә бүрүлүб дәринликләрә кедирди. Мүәллим ири дашын үстүнә чыхыб, этрафа көз кәздирди:

— Дејәсән јолу итирмишәм, — деди. — Һеч билмирәм һардан кедәк?!

Бу заман ајдын вә күр бир сәс ешидилди:

— Јол бурландыр.

Чајлагын о төрәфиндә, сых мешәли дағын этәјиндә дајанмыш оғлаја баханда јенә көзләримә инанмаг истәмәдим. Орада дајанан Мүрсәл иди. Мүәллим гардашына көрүб елә бәрк һирсләнди ки, бир ач ичиндә Мүрсәл јоха чыхды. Көрүнмәз адам кими елә тез вә сүр'әтлә гејбә чәкилди ки, мәнә әфсанәви кәлди. Бир нечә чығыр олса да, бајаг Мүрсәлдин көстәрдији јол дағ мешәсинин һүндүр этәкләринә доғру узанырды. Јола сары кедәндә мүәллимин сәси мәни сахлады:

— Бурла шәләлә вар, бахмаг истәмирсән?!

— Истәјирам.

Дәрәнин даралан, көккәли, сәрин боғазында курулту илә төкүлән шәләләјә тәрәф келәндә бирдән јеримдә донуб галдым. Мүрсәл шәләләнин һүндүр јериндә елә дајанмышды ки, елә бил шәләлә онун ајаг-

лары алтындан сүзүлүб төкүлүрдү. Мүәллимин јенә һирсләнәчәјиндән горхуб сәси чыхармадым, бу заман Мүрсәл өзү бизи көрүб јенә гејбә чәкилди. Санки шәләләнин ичиндә итди. Бура гејри-ади көзәлликлә долу иди: үз-үзә дајанан һүндүр гајалар, онларын арасыдан мәнә сама, коллуглар, парчаланмыш дашын ортасындан учалаң ағач, чычаклар вә көпүк кими шәләлә... Онун елә курултулу сәси варды ки, даһа һеч нә ешитмәк олмурду.

Чаваншир галасына кедән мешә јолу мәнә даһа марағлы вә даһа көзәл көрүндү. Фирим Мүрсәлдә, бу дэчәл, фәғәт чох зирәк оғландә галмышды. Һәр јердә ону ахтарырдым. О, бу јерләри нечә јахшы танырды, һәр гарышына бәләдди. Мүәллимдән сорушдум:

— Олармы Мүрсәл бизимлә кетсин?!

— Јох, олмаз. Она үз версән, астарыны истәјәчәк. Чох дэчәлдир.

Һәрләнә-һәрләнә јухары галхдыгча јол чәтин, сүрүшкән вә дик олуырду. Мүхтәлиф гоча, чаван ағачлар варды. Онларын бир чохуну гардашы шуба кими мамыр басмышды. Бәзиләри гулгуру гурумушду. Јухарыдан тәзә бир мәнзәрә ачылды: бајаг кәлдијимиз јерләр, чөлләр, тәпәкләр, ағачлыглар көрүндү. Бир аз сагда исә јашыл тәпәләр, тәпәләрнин архасында, чох узагда евләр...

Бу нәдир?! Јохса Чаваншир галасы булулдарын ичиндәләр? Һәлә ки, көзә дәјмир, этрафымыз сых мешәликдир. Елә дик јерләр вар ки, ағач будагларынын көмәји олмадан кечмәк мүмкүн дејил. Хејли кеткәндән сонра мүәллим ајағыны сахлады:

— Јорулмусанса, дајанаг.

— Бир балача истираһәт пис олмаз. Көрәсән, Мүрсәл һардадыр?!

— Јәгин чохдан галададыр.

— Јоллары чох көзәл таныјыр.

— Чаваншир галасына кәләнләрә һәмишә о, бәләдчилик едир.

Дағ мешәсини сеvirдим. Одур ки, дајансаг да, этрафымызы сејр едирдим. Һәр төрәфдә ағач, ағач, јенә ағач көрүнүрдү. Дајандыгмыз јер бајагындан да һүндүрдә иди.

— Галаны бу зирвәдә нечә тикибләр?!

— Дејирләр ки, бу јолларда гуллар дајаныб, көрпичи, дашы бир-бир јухарыја өтүрүбләр. Гала чох сирли гала олуб. Онун јолуну танымаг чәтин мәсәлә имини. Гәрибә, марағлы әфсанәләр, рәвәјәтләр вардыр.

— Онлардан бирини мәнә данышын.

— Билмирәм десәм күләчәксиниз. Јадымда галмајыб. Анчаг бизим Мүрсәл чох шеј билир.

— Кәрәк ону өзүмүзлә апарадыг.

Мүәллим динмәди. Дејәсән, гардашына гәзәби сојумушду.

— Белә ушаг көрмәмишәм. Ријазийјаты беш бармағы кими билир. Доғгузүнчү синфин мәсәләләрини һәлә едир. Амма ки, бүтүн мүәллимләр ондан шикајәтләнирләр.

Јенә јухары галхмаға башлајанда, көзүм һеј галаны ахтарырды. Аңчаг гала һәлә көрүнүрдү. Бирдән шејлур сәси этрафы бүрүдү. Тәпәчүбүмдән јеримдә дурдум. Мүәллим јенә һирслә башыны булады:

— Гардашымдыр — деди — Көрүрсән, нечә дэчәлдир? Кечә вақыны верәчәјәм.

— Лазым дејил. Мүрсәл мәним хошума кәлир.

Сөһбәт едә-едә даһа һүндүрә галхдыг. Бирдән бөйрүмдә гала диварларыны көрдүм. Бу, елә көзләнәлмәз олду ки, һејранлыгга бахмага башладым. Һөрүмүш дивар узандыгча узанырды. Бир аз ирәлидә ганы кими ачыг бир јердән кечдикдән сонра галанын үст һиссәләри көрүндү: јенә һөркүләр, һасарлар, кизли јол, кечид, баглыг-багатлыг, учмуш, дагылмыш дивар... Јенә шејур сәси ешидилди. Сәс кәлән тәрәфә баһанда галанын һүндүр бир јериндә кешикчи әскәр кими Мүрсәлиң дајандыгыны көрдүм. Ону јаныма чагырмаг истәјирдим ки, Мүрсәл мөгә ашагыны көстәрди, өзүнү бир гуш кими йәмин јерә атды.

Һејрәт вә горху эчиндә дәрһал јахынлашдым. Һасарын бу тәрәфиндән о тәрәфинә кечмәк үчүн дәрин бир ојуг газылмышды. Мүрсәл бу ојугдан кечиб, јенә сых агачларыны арасында гејбә чәкилди.

Мүәллим һүндүр бир јердә дајанмышды. Әли илә мәни јанында чагырды. Јахынлашанда агачларыны будагларыны аралајыб бахдым. Пәйчәрә кими ачылан бу јердән дәрин вә бөјүк бир бошлуг ачылды. Бошлугдан о тәрәфдә уча-уча, чылпаг, сылдырымлы дағлар... Бошлугун дибини күчлә көрүрдүм. Чај күмүш кими парылдајырды. Елә балача иди ки, кәмәрә бәзәјирди. Сылдырым-сылдырым гајалар балача дашлар кими нәзәрә чарпырды. Чаваншир бу галаны нә уча, нә көзәд бир јердә тикдирмишди!

Галанын һансы тәрәфинә кетдимсә белә учалыг көрүб һејрәтә кәлдим. Бу чүр зирвәдә белә нәһәнк галанын тикилмәси мө'чүзә дејилдирми?! Әсрләр кечсә дә, зирвә дә дурур, гала да... Бурда јашајан һансаулар нә хатирә вә хәјал думанларына чөврилиб. Галанын әтрафы елә сых мешәликдир ки... Мешәлик узандыгча узаныр.

Мүрсәли ахтармага башладым. Көзәкөрүмәјән гәһрәман кими һардаса, галанын әтрафында кәзиб долашан бу гочаг оғланы көрмәк истәдим. Ону сәсләдим. Бирдән Куперин романларында тәсвир олунан кимч јашыл јарпаглар арасындан бир баш көрдүм. Мүрсәл јашыллыг арасындан чыхыб сакит-сакит мәнә јахынлашды:

— Гарлашым һаны? — чәлд сорушду.

— Јухарыдадыр.

— Сиз нә марағландырыр?! Кизли јолу көрмәк истәјирсиниз?! Көстәрә биләрәм.

— Көстәрин.

— Бура кәлиң — Мүрсәл һасарын учулмуш јериндән о тәрәфә кечди. Ашагыда, сылдырымлы гајанын кәнарыны көстәрди. Мән һеч бир шеј көрмәдijим үчүн һејрәтлә сорушдум:

— Бәс јол һаны?!

— Јол елә бурдан кечиб. Бахын, мән инди кечәчәјәм.

— Дајан! — баркдән гышгырсам да, Мүрсәл артыг гајанын кәнары илә әста-әста кедирди. Кичик бир сәһв ону ашагыја, дәрәјә јуварлаја биләрди. Анчаг Мүрсәл инамла, гәтијјәтлә ирәлиләјир, горху-һүркү билмирди. Гуш кими јүнкүд, чевик вә зирәк олдуғундан бир ан ичиндә о баша кедиб керижә гајатды.

О, һәмишә бу кизли јолла кедиб-кәлән балача бир оғлан һаггында марағлы бир әфсанә данышды.

Мүәллим мәни ахтарырды. Икминзи бир јердә көрәндә әввәл дурухду, сонра мөһрибан-мөһрибан јахынлашды, гардашына тәрәф бахды:

— Ахыр ки, бизә гошулдуң.

— Мүрсәл гочаг оғлана охшајыр.

Учулуб төкүлмүш бу галаја бахдыгча халгымызын әфсанәви сәһвәсәи Чаванширин гәһрәманлыгга долу һәјатыны хатырладым. Бир даһа инандым ки, о, көрдүјүм бу гала кими әзәмәтли, уча вә мөһкәм бир инсан олмушдур!

